

Pysmak I. V. The interpretations and understanding of the architectonic space: historical and philosophical context.

The article explores the philosophical category of being in context of architectural forms manifestation. Carried historical and philosophical analysis of anthropological space exploration process from the point of view of architecture forms development. The phenomenon of architecture is analyzed as a way of space modeling.

Keywords: architectonics, architecture, being, space, human.

Казакова О. М.

МОВНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СИМВОЛІЧНИХ ФОРМ У СИСТЕМІ КУЛЬТУРИ

У статті розглянуто проблему відмінності знака і символу. Увагу акцентовано на соціокультурній ролі й значенні мови. Визначено можливості семіотичного підходу до культури, яка складається із символів. Виявлено знакові системи як основні структурні одиниці мови культури. Досліджено філософсько-культурологічні конотації поняття «знак» та їх значення у філософії мови.

Ключові слова: символ, знак, мова, культура, знакові системи, значення, філософія мови, семіотика.

Зміст кожного предмета і явища, наскільки він входить в обсяг соціокультурного буття, не може існувати незалежно і відокремлено від основних форм і напрямків мисленнєвого породження. Навпаки, буття повністю їм підпорядковане, оскільки саме тут воно ніяк інакше не може бути досягнутим, а тільки у певній «внутрішній» діяльності, тобто в духовній. Відповідно до існуючих специфічних напрямків (естетичних, релігійних, філософських тощо) може існувати як сфера належних об'єктів, так і засобів їх досягнення, вираження в поняттях і термінах, тобто в словах, повних значення та смислу, в мові, конституюючись у символ.

Проблема знака та символу як складових культури та їх вираження у мові розглядали такі дослідники, як А. Лосєв, Д. Ліхачов, С. Аверінцев, К. Свасьян, Е. Кассієр. Класичною проблемою семіотики та філософії мови проблема знака та символу стає завдяки працям і розробкам М. Бахтіна та Ю. Лотмана, також цю проблему актуалізують європейські постструктуралісти та постмодерністи, зокрема У. Еко, Р. Барт, Ю. Крістева та ін. М. Савельєва та С. Сичова

досліджують рецепцію наведених проблем у сучасній філософії культури, філософії мови та культурології, визначаючи соціальні аспекти наведеної проблематики.

Незважаючи на множину різнопланових досліджень проблеми символів та знакових систем як елементів соціокультурного буття людини та як необхідних складових життєдіяльності соціуму, все ж залишаються деякі нерозроблені й перспективні складові цієї проблеми. Йдеться, зокрема, про проблему можливого дуалізму знака і знакової системи та їх мовних інтерпретацій.

У статті поставлено за мету узагальнити, систематизувати та поглибити розуміння ролі та значення мови в інтерпретації понять «знаків» та «символів» у пізнавальному процесі, що вимагає зосередження уваги на виявленні їх соціокультурних вмістів.

Символ є ірраціональним феноменом, смисл якого можна уточнювати до безкінечності; це річ сакральна, яка натякає на таємниче, що постає в цьому процесі очевидним, чи то істина, добро, краса тощо; це річ одухотворена. Разом з тим це така річ, яка в «своєй сучасності» є спонукаючим законом до дії нескінченної множини індивідуальностей [8, 24]. Конституювання символу відносно до інших понять соціокультурного і духовного буття починається в точці «ніщо» і закінчується в точці «символ». Цей процес сходження відбувається, як вважає С. Сичова, в наступній послідовності: архетип, міф, символ свідомості, символ мислення, поняття, художній образ, тип, метафора, емблема, уособлення, алегорія [8, 24].

Культура в цьому аспекті складається із символів, які є також «тією сферою смислів, перед символічним субстратом мислення, рефлексія над яким породжує символи мислення, які зводять душу і розум до символів свідомості [8, 28]. При цьому символ не є знаком. Символ мислення – це річ, зрозуміла як втілення відношення між «ідеальним» і «чуттєвим» світами. Якщо знак вказує на предмет, то символ – на свідомість. Знак є суто епістемологічним, символ – онтологічним. Смисл культури і пізнання – у зведенні знака до символу [8, 28]. Для нормального функціонування знаків потрібне активне «життя» символів як одне з опори виявлення духовно-культурного.

Щодо останнього, то духовно-культурне має силу також і для всіх інших сфер предметності соціокультурного буття; всі вони укорінюються в певних, відповідних ним «специфічних енергіях духа, через виявлення діяльності яких стає можливою і складається для нас та чи інша область предметності із своєрідною, їй властивою формою, способами її розуміння, розділення і відповідної диференціації

вираження в слові» [9, 161]. Яка б взагалі не мала на увазі область предметності культурної свідомості – одне завжди залишається в силі для всіх них (областей) в однаковій мірі: тільки особливий тип відношень або напрямків, який самостійно встановлюється самим же духом (інтелектуальною рефлексією) до чого-небудь мислимого як об'єктивного, робить можливим саме його об'єктивним, слугуючи йому «останньою» гарантією і опорою, у тому числі для «символу» і «знака».

У становленні «символічних відношень», «символічного світу», «символічного поля» суттєву роль відіграє мова, яка сьогодні розглядається як «арена» нових «філософських значень між модерною та пост модерновими традиціями» [2, 13], де остання не має незаперечної переваги. Можливість «філософії мови» дозволила визначити місце і для «внутрішньої форми» мови, що встановила правомірність претензій цієї форми на певного роду універсальність, а з іншого боку, забезпечила також її своєрідність. Так виникає дилема між застосуванням принципу «універсальної логічної єдності, з одного боку, і принципом індивідуалізації в її конкретно-досвідній діяльності з іншою» [9, 165]. Необхідність вирішення цієї методологічної дилеми залишає лише один вихід: якби вдалося вказати такий момент, котрий, з одного боку, виявив би себе в будь-якій з основних форм духу або свідомості, а з іншого боку, жодній з них не повторювався б в зовсім тотожному з іншими вигляді. Якби цей момент був знайдений, то він виконав би роль «медіума» [9, 165], через який проходить будь-яке оформлення, котре здійснюється в кожному окремому з багатоманітних основних напрямків духу, і в якому, тим не менше, зберігається своєрідний зміст і специфічний характер кожного з цих напрямків. Проблему «медіума» вирішує поняття «символу», або «образу, який здається» (Г. Герц).

Досліджуючи проблему «знака-символу», В. Камафьева зазначає, що в історичному часі існують дві мови: одна – мова-символ – як остання і вища інстанція, яка є повнотою парадигмальних онтогносеологічних можливостей; і друга – мова-знак, яка стимулює реальність мови-символу і претендує на статус універсальної мови. Мова-символ та мова-знак дають онтологічну міру того, що визначає всю нашу цивілізацію та реальність нашого світу в цілому, або традиційно. Причому, онтології мови-символу і мови-знака є діаметрально протилежними по відношенню одна до одної. Принципом символічної онтології, оскільки символ є онтологічна нормативність буття, є ім'я, яке задає умови можливості мови-символу. Принципом меонічної онтології створюваного космосу

(порушеної нормативності буття), і, відповідно, умовою можливості мови-знака є число [3, 46].

Речі (предмети) використовуються в якості знаків, тому що «володіють» властивостями «двозначності» (бути знаком чого-небудь), позиції (бути знаком для кого-небудь) і проекції (бути знаком де-небудь) [5, 30-31]. Перше відношення Р. Барт називає «віртуальним» [1, 246], що цілком справедливо, оскільки саме у відношенні між «означаючим» і «означуваним» як елементарному культурному відношенні оприявлюється «факт переходу свідомості – тексту в текст культури: символ свідомості поглинається культурною знаковістю» [7, 249]. Тобто коли відношення між «свідомістю і не-свідомістю» (символ) зміщується в сторону означуючого і означуваного (знак), то це відбувається в результаті, зміщення позиції, спостерігача» [7, 249]. Іншими словами, від спостереження за суб'єктом до спостереження за об'єктом (за речами).

Таким чином, феноменологічна позиція – спостереження за мисленням суб'єкта – змінюється семіотичною – спостереженням за предметом з метою одержання знання про нього. «Віртуальність» не полягає в «невловимості» і «несприйнятті» такого переходу, оскільки культура не має умов для його («переходу») сприйняття: суб'єкт і об'єкт по традиції видаються нероздільними. Такий зсув символічного досвіду в бік знакових операцій є природним, тобто спонтанним і неминучим результатом «присутності» свідомості в культурі: функціонування знакових культурних систем виступає як кінцева причина всього руху свідомості, але насправді вона є «перетвореною формою змістовної роботи свідомості» [4, 273, 278]. Тому цілком закономірно, що у всіх фундаментальних дослідженнях А. Лосева, М. Бахтіна, В. Бібіхіна, Ю. Лотмана, Д. Ліхачева, С. Аверінцева, К. Свасьяна, Е. Кассіра, Р. Барта та ін., присвячених теорії «символу», останній отожднюється або зближується в тлумаченні із знаком.

Так, з точки зору класичного пізнання, підкреслює Б.А. Фохт, «логіка речей, тобто наповнених змістом понять і відношень, на яких засновується будова науки, не може, як вважав Г. Лейбніц, бути відокремлена від «логіки знаків», оскільки «знак (символ), є не випадковою оболонкою думки, але її необхідним і суттєвим знаряддям» [9, 166]. Помилкою було б вважати при цьому, ще це «знаряддя», тобто символ, слугує лише меті повідомлення (оприявлення) вже «готового» змісту і думки. Навпаки, воно (знаряддя, або символ), є інструментом, завдяки якому цей зміст вперше виробляється і одержує повну невизначеність. Кожне істинне і

точне мислення знаходить свою опору тільки в символіці і семіотиці, на які воно з самого початку опирається. Кожний «знак природи для нашого мислення набуває вид певної форми, кожна форма, в свою чергу, зображується не інакше, як через зв'язок в одне загальних і специфічних знаків» [9, 167]. Отже, без універсальних знаків неможливо виразити ні наукові закони, ні зміст тієї чи іншої науки.

Стосовно культури, то «умовність символу постала реальним відкриттям самоусвідомлюючої культури» (К. Свасьян). Це означає, що символ в культурі оприявлюється як «міст» між речами і психічними станами свідомості. Виявлення зв'язку між ними приводить до появи знаків як «психічних речей» (М. Мамардашвілі), що володіють реальними властивостями. Їх поява означає, що культура «не бажає» підкорятися свідомому зусиллю: об'єкти культури відокремлюються від «свідомої структури» і перестають бути її станами. Знаки постають як критерії відмінності «реальності» від «не-реальності», і відбувається це завдяки символічній діяльності свідомості. У результаті чого постають нові смисли.

Переведення «символу» в «знак» усуває проблему породження знаковості й знакових систем, зосереджуючись цілком на змісті знака як способі розширення об'єму знання. Це приводить до єдності уявлень і встановлення когнітивних опозицій (у Барта це знак і денотат, у Лотмана – знак і знакова система, у П'ятигорського – первинна і вторинна моделюючі системи тощо). Тобто знакова система, або окремий знак можуть розглядатися з різних сторін, що свідчить про наявність різних методів. І якщо у феноменологічному описі метод сам виступав як «прикладна філософія», то в семіотичному контексті філософія переводиться на рівень емпіричного, наукового методу. З феноменологічної точки зору, знаки розташовуються «між» «свідомим досвідом» і «психічними станами людини». З семіотичної ж – знаки постають «злитими» з предметними ситуаціями. Це приводить до того, що «мислення рано чи пізно починає розглядатися як лінгвістичне, тобто контрольоване за допомогою слів або образів, а ніяк не станів свідомості. Тобто мислення і мова в такому контексті постають як одне і те ж: де є мислення, там є мова, і навпаки» [7, 251], – зазначає Ю. Савельєва.

Якщо мовне – лінгвістичне, то і навпаки. З повною впевненістю можна сказати, що в процесі мислення мова включає всю ту інтелектуальну роботу, яка надалі оприявлюється в утворенні поняття, в строго науковому його значенні як визначеного в «строго логічній єдності форми». Зазначимо, що не лише на нижчих і середніх, але й на вищих ступенях прояву духовної активності мова опосередковується

проявами активності чуттєвої. Однак саме «чиста активність духу» є тим, що заявляє про себе в створенні різних систем чуттєвих символів, які з самого початку виступають з претензіями на об'єктивність і загальнозначимість. Іншими словами, в зміст і характер основних форм нашого духу або культурної свідомості (культури мислення) повинна входити ця тенденція (претензія) на об'єктивність і загальнозначиму цінність утворюваних цими формами «продуктів» культури – науки, політики, економіки. Звідси стає зрозумілим, що у всіх сферах культурної діяльності «зміст самої речі та її знак первісно не роз'єднані чітко, а, навпаки, в абсолютній індиференційованості немовби переходять одне в одне і зливаються між собою, так що ім'я речі і сама річ виявляються нерозривно злитими в одне» [9, 169].

Одержання «знаків-символів» в іманентному розвитку духу завжди відіграє роль першого і необхідного кроку в одержанні об'єктивного пізнання самої сутності тієї або іншої речі явища або предмету. Цей «знак» або «символ» складає для свідомості (мислення) немовби першу стадію, першу гарантію об'єктивності. Адже тільки в цьому «знаку» і через його опосередкування в безперервному і мінливому потоці змістів свідомості і мислення вперше намічається немовби певна «зупинка», певне «утримання», оскільки в ньому, в цьому знакові-символі, визначається і висувається на перший план щось «існуюче». Через знак, поєднаний із змістом, і сам цей зміст вперше набуває нового стану, навіть нової структури і тривалості. І це відбувається тому, що «знакові-символу», на противагу реальній зміні одиничних змістів свідомості, завжди властиве певне ідеальне визначення, що залишається як «собі рівне» (самототожне) всупереч швидкій зміні самого змісту свідомості. Цей «знак-символ» є немовби представником сукупності можливих змістів, по відношенню до кожного з яких цей «символ-знак» постає як дещо «загальне».

Оприявлення символу і знака в мові наводить на таке міркування: якщо мова являє собою певну знакову систему, то, мислення протиставляється цій системі або окремому «знаку». І тоді виходить логічний нонсенс: мислення, що представляє реальність символічного, є реальним станом свідомості, яка об'єднує предметні та непередметні ситуації. Проте знак втрачає свою реальність. У даній ситуації терміни «реальність» і «нереальність» вживаються з точки зору метапозиції, тобто в контексті усвідомленого досвіду. Для стану свідомості, яка не є «предметною реальністю», але являє собою самостійну сферу, символ є реальним. А для предметної реальності є нереальним. Відповідно, знак реальний для знакової системи, а для стану свідомості він нереальний, його немає. Виходить, що мова

«метаопису» обертається ситуацією «дзеркального відображення», періодично спостерігаючи сутності «всередині» досвіду і «поза ним» [7, 252].

Заміна «знака» «символом» утворює нову ситуацію як в науковому пізнанні, так і культурі. Суть проблеми в тому, що символи «є розуміння, і тому оперування символом як знаком припускає не реконструкцію денотата цього знака, а реконструкцію суб'єктивної ситуації породження як денотата, так і знака, тобто ситуацію розуміння і, отже, символ припускає необхідність дуже тонкого, небуквального і непрямого поводження з собою» [4, 108]. А реконструйована в культурі і засобами культури суб'єктивна ситуація породження зв'язку «знак – значення» може приймати тільки предметні форми. Наприклад, якщо взяти такі унікальні зв'язки «знаків» і «денотатів», як піфагорійське число в його співвідношенні з «душами», або платонівські ідеї у співвідношенні з речами, то їх реалізація в культурі предметним чином приводить до того, що «і знаки (числа й ідеї), і значення (речі і душі) виступають як реальні предмети і реальні об'єкти для спостереження, до того ж отологічно реальні. Тобто виступають як трансцендентні предмети» [7, 252].

У такій ситуації «перетворена» формалізація стає неконтрольованою: символ переходить в знак, який, у свою чергу переходить у власне ім'я; річ, яка «зникає» в культурі, залишає після себе «пусте» ім'я» (У. Еко). Денотація трансформується в конотацію. І тоді спостерігач цієї ситуації вже не може знайти собі місця в її контексті, оскільки знання ситуації все більше і більше віддаляється від знання про того, хто усвідомлює. І це означає, що ситуації дії ідей або чисел стають в культурі принципово не спостережуваними, оскільки повністю порушена відповідність між ними і спостерігачами. Зростаюча реальність складових зв'язку, «знак – денотат» робить все менш і менш реальним її спостерігача, ким би він не був – «Я», «індивідом», «особистістю» тощо [7, 252-253].

Таким чином, символ у культурі трансформується в процесі рефлексії, в якій «знання» витісняє «розуміння» як «знання про суть свідомості». Замість цього з'являється «знання про історію свідомості» і тому подібне. Але оскільки свідомість як форма не може бути об'єктом знання, то символ як знак не означає нічого, або позначає все що завгодно, окрім дійсного стану речей.

Трансформувавшись у «культурний знак», символ реалізує «культурний текст» як його читання: зв'язок «усвідомлюючого» з «усвідомлюваним» оприявлюється як зв'язок «знака» і «значення», і тоді «культурний текст» постає як нескінченно «поновлювана

предметність», «читання тексту, що виникає і розширюється за допомогою читання». Наприклад, трансцендентальне Я людини, що здійснюється в культурі у будь-якому вигляді – як «людина взагалі», «індивід» або «особистість», – стає одним з культурних змістів і починає функціонувати самостійно, незалежно від «свідомого досвіду і чистого Я». Як культурне явище, це «трансформоване Я вбирає в себе інші змісти, які не мають з ним нічого спільного, за їх рахунок продовжується в культурі і своїми силами продовжує їх існування. Це і називається «розумінням тексту за допомогою тексту», де способами «розуміння Я як тексту» можуть бути мова і психіка [7, 253]. Мова, як вже вказувалося, в процесі означування створює систему знаків.

Як бачимо, проблеми знака і символу мають значний методологічний резонанс у соціокультурних та філософських розвідках. Їх наслідком стає існуючий досвід семіотизації останніх десятиліть: відбувається переведення символів свідомості в знаки соціального і культурного буття. Це має колосальне значення для становлення людини: всякчас відтворюється необхідність «культивування» людини, тобто відтворюється установка на збереження постійної «подвійності (амбівалентності)» знання: вивчення себе, вивчення світу, усвідомлення свого місця в ньому тощо. Можливості формування, розвитку, відтворення соціокультурного світу людини виникають як «знаки» її духовного буття, і тільки потім перетворюються на частину її життєсвіту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Барт Р.* Воображение знака // Избранные работы. Семиотика. Поэтика. – М. : Прогресс, Универс, 1994. – С. 297-318.
2. *Загороднюк В. П.* Бачення знання та людини у філософії модерну та постмодерну // Філософська думка. – 2006. – № 4. – С. 3-21.
3. *Камафьева В. В.* Язык и время в Традиции Логоса. – Саратов : ООО Издательство «Научная книга», 2005. – 202 с.
4. *Мамардашвили М. К.* Символ и сознание. Метафизические рассуждения о сознании, символическом и языке / М. К. Мамардашвили, А. М. Пятигорский. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 224 с.
5. *Пятигорский А. М.* О некоторых теоретических предпосылках семиотики // Избранные труды. – М. : Языки русской культуры, 1996. – С. 30-32.
6. *Рогоян Г. С.* Системный анализ мотивации знака // Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского философского общества, 2001. – С. 104-111.

7. Савельева М. Ю. Введение в метатеорию сознания. – К.: Вид. ПАРАПАИ, 2002. – 334 с.
8. Сычева С. Г. Проблема символа в философии. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 2000 – 197 с.
9. Фохт Б. А. Понятие символической формы и проблема значения в философии языка Э. Кассирера // Вопросы философии. – 1998. – № 8. – С. 150-174.

Казакова О. М. Языковая интерпретация символических форм в системе культуры.

В статье рассматривается проблема отличия знака и символа. Акцентируется внимание на социокультурной роли и значении языка. Определяются возможности семиотического подхода к культуре, которая состоит из символов. Выявляются знаковые системы как основные структурные единицы языка культуры. Исследуются философско-культурологические коннотации понятия «знак» и их значение в философии языка.

Ключевые слова: символ, знак, язык, культура, знаковые системы, значение, философия языка, семиотика.

Kazakova O. M. The language interpretation of symbolic forms in the system of culture.

The paper reveals a problem of a sign and a symbol. The social and cultural role of a language is accentuated. Possibilities of semiotic approach to culture that consists from symbols are defined. Sign systems as principal structure elements of the language of culture are revealed. Philosophical and cultural connotation of notion «sign» and their meaning in the philosophy of language are investigated.

Keywords: symbol, sign, language, culture, sign systems, meaning, philosophy of language, semiotics.

Пивоварська К. С.

**ВТІЛЕННЯ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ ПАРАДИГМИ
У ВІРТУАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ**

У статті зроблено спробу осмислити віртуальні соціальні мережі крізь призму постмодерністської парадигми. Доведено, що саме в них найповніше втілюються принципи, проголошені філософами цього напрямку, бо саме простір Веб 2.0 має усі необхідні для цього параметри та характеристики.

Ключові слова: постмодернізм, ризома, симулякр, мережеве суспільство, віртуальні соціальні мережі, Веб 2.0.